

Zasady latynizacji języka syngaleskiego

Język syngaleski (*sinhala*), główny urzędowy język Sri Lanki, należy do języków indoaryjskich (grupa indoirańska, rodzina indoeuropejska). Posługuje się nim obecnie ok. 17 milionów ludzi. Wśród języków nowoindoaryjskich współtworzy wraz z językiem malediwickim (*diwehi*) odrębny zespół języków „wyspowych”*. Jego początki sięgają III-II w. p.n.e., to jest okresu wczesnej kolonizacji wyspy Cejlon przez osiedleńców z subkontynentu indyjskiego. Względna izolacja od pozostałych języków indoaryjskich i bliskie współzycie z drawidyjskim językiem tamilskim (*tamil*) wpłynęły na pojawienie się w syngaleskim szeregu innowacji w sferze fonetyki (m.in. wczesna utrata spółgłosek przydechowych i dyftongów uproszczenie połączeń spółgłoskowych, redukcja dwójki pierwotnych szczelinowych *ś, ṣ* i syczącej *s* do jedynie *s*, zjawisko harmonii wokalicznej, spontaniczna nazalizacja samogłosek i dyftongizacja). Te cechy dominują w „czystym” języku potocznym (*hela basa*). W sferze leksyki ścisły związek cejlońskich dynastii z buddyzmem poskutkowało obecnością wielkiej liczby zapożyczeń ze średnioindoaryjskiego języka *pali*, zachowujących w swej strukturze archaiczne cechy fonetyki (spółgłoski przydechowe, połączenia spółgłosek). Cechy te stanowią wyróżnik języka literackiego i są niekiedy starannie odtwarzane. Literacki standard syngaleskiego utrwalił się ok. XIII w. W okresie kolonialnym (XVI-XX w.) w rozwoju leksyki syngaleskiej zaznaczyły się wpływy portugalskie, holenderskie i angielskie.

Pismo syngaleskie odzwierciedla dwoisty, dyglosyjny charakter języka. „Czysty” zbiór grafemów (*elu hodija*) oddających dźwięki języka potocznego wbudowano w sylabariusz typowy dla pism indyjskich wywodzących się z pisma *brahmi*, zaświadczonego po raz pierwszy w III w. p.n.e. w północnych Indiach. Uzyskano tak zbiór grafemów „mieszany” (*miśra hodija*), umożliwiający zapis dźwięków używanych w literackim języku nie tylko w zapożyczeniach ze średnioindoaryjskiego *pali*, ale i ze staroindoaryjskiego *sanskrytu*. Inwentarz grafemów pisma „mieszanego” obejmuje obce z punktu widzenia syngaleskiej fonologii i nieużywane w języku potocznym spółgłoski przydechowe, dyftongi *ai, au*, sonanty zgłoskotwórcze *ṛ, ḷ, ḹ* i spółgłoski szczelinowe *ś, ṣ*. W jego skład wchodzi również duża liczba tzw. ligatur (*bendi akuru*) – odrębnych, złożonych grafemów oddających palijskie i sanskryckie zbitki spółgłoskowe. Standaryzację pisma przyśpieszył w XIX w. rozwój druku i upowszechnienie czytelnictwa. Po roku 1950 reformy pisma umożliwiły m. in. rezygnację z setek ligatur; obecnie używa się opcjonalnie tylko kilkudziesięciu. Zgodnie z przyjętą regułą ortograficzną w zapisie pierwszego członu nazwy państwa (*śrī, srī*), oddawanej pierwotnie przez ligaturę Ṣ łączącą w jednym znaku *ś, r, ī*, stosuje się współcześnie pisownię rozłączną, oddzielającą grafem *ś* Ṣ od grafemu sylaby *rī* Ṣ – Ṣ .

W syngaleskim piśmie sylabicznym samogłoski posiadają osobne znaki jedynie na początku wyrazów; grafemy spółgłoskowe przedstawiają sylaby złożone z danej spółgłoski (lub grupy spółgłosek) i domyślnej samogłoski *a*. Przedstawieniu innych samogłosek służą odpowiednie znaki diakrytyczne dodawane do bazowego grafemu sylabicznego (przed, pod, nad lub po nim, z obu stron), niekiedy jego modyfikacje.

Transliteracja języka syngaleskiego bazuje na standardzie ISO 15919 (2001), ustalonym dla języków posługujących się pismem *dewanagari* lub pokrewnymi. Do niedawna wątpliwości budził status prenazalizowanych zwartych spółgłosek dźwięcznych, posiadających w piśmie syngaleskim własne grafemy. Tradycyjnie uważano je za zbitki spółgłoskowe i transliterowano jako *ṅg, ṅj, ṅḍ, ṅd, mb*. Obecnie uznaje się je za odrębne fonemy i transliteruje z użyciem liter *ṅ* i *m̃***, jako *ṅg, ṅj, ṅḍ, ṅd, m̃b*. Odnotowuje się różnice w transliteracji dwu specyficznych dla języka syngaleskiego samogłosek przednich: w kręgu lingwistyki niemieckojęzycznej oddawano je jako *ā, ā̄*, dziś jednak głównie jako *a, æ*.

Spolszczając nazwy syngaleskie, nie oddaje się różnic pomiędzy samogłoskami krótkimi i długimi. Jako *a* transkrybuje się również występujący w pozycji nieakcentowanej i w wygłosie wyrazów zredukowany dźwięk *ə* (*szwa*), oddawany w transkrypcji angielskiej jako *e* (jak w angielskiej nazwie stolicy kraju: Sri Jayawardenapura Kotte). Dyftongowi *ai* oraz połączeniom samogłoskowym *āi, ui, ūi*,

* Zograf 1990, s. 94-97.

** Zapis nieuwzględniony w transliteracji syngaleskich nazw geograficznych w publikacji: A. Karp (red.), *Nazewnictwo geograficzne świata. Zeszyt 4. Azja Południowa*, GUGiK, Warszawa 2005, s. 125-139.

ei, oi odpowiada – *aj, uj, ej, oj*. Połączenia samogłosek typu *aī, āī, uī, ūī, ei, oi*, oddaje się zgodnie z wymową przez dwie sylaby – jako *ai, ui, ei, oi*. Stosowany w niektórych zapożyczeniach grafem sonantu zgłoskotwórczego *r* zapisuje się w transkrypcji jako *ru* lub *ur*, niekiedy także *ri*. Szereg syngaleskich spółgłosek retrofleksyjnych (*t, th, d, dh, n*) oddaje się przez przedniojęzykowo-zębowe *t, th, d, dh, n*. Zapisywane w piśmie spółgłoski przydechowe w transkrypcji oddaje się przez odpowiednie spółgłoski nieprzydechowe. Ze względu na zbieżność wymowy syngaleskie spółgłoski palatalne *c, ch, j, jh, ñ* oddaje się – w każdej pozycji w wyrazie – przez ich polskie odpowiedniki *ć, dź, ń*. Spółgłoski prenazalizowane transkrybuje się jako zbitki typu *spółgłoska nosowa + homorganiczna spółgłoska zwarta dźwięczna*.

Spółgłoski
(bazowe grafemy spółgłoskowe)

	transliteracja	transkrypcja		transliteracja	transkrypcja
ක	ka	ka, k	ඳ	da	da, d
ක ¹	kha	ka, k	ධ ¹	dha	da, d
ග	ga	ga, g	න	na	na, n
ඝ ¹	gha	ga, g	ඳ	ñda	nda, nd
ඛ ¹	ña	na, n	ප	pa	pa, p
ඟ	ñga	nga, ng	ඵ ¹	pha	pa, p
ච ¹	ca	ća, ć	බ	ba	ba, b
ඡ ¹	cha	ća, ć	භ ¹	bha	ba, b
ජ	ja	dźa, dź	ම	ma	ma, m
ඣ ¹	jha	dźa, dź	ඹ	m̃ba	mba, mb
ඤ ¹	ña	ña, ñ	ය	ya	ja, j
ඳ	ñja	ndźa, ndź	ර	ra	ra, r
ට	ṭa	ta, t	ල	la	la, l
ඵ ¹	ṭha	ta, t	ව	va	wa, w
ද	ḍa	da, d	ශ ¹	śa	sa, s
ඳ ¹	ḍha	da, d	ෂ ¹	ṣa	sa, s
ණ	ṇa	na, n	ස	sa	sa, s
ඳ	ñḍa	nda, nd	හ	ha	ha, h
ත	ta	ta, t	ල	ḷa	la, l
ඵ ¹	tha	ta, t	ඔ	fa	fa, f

znaki specjalne

	transliteracja	transkrypcja
◌ ^{2,3}	m̃	-n, -ń, -m
◌ ⁴	–	–

samogłoski

	formy inicjalne samogłosek		formy modyfikujące bazowe grafemy spółgłoskowe	
	transliteracja	transkrypcja	transliteracja	transkrypcja
අ	a	a	ප	pa
ආ	ā	a	ඵ	pā
ඇ	æ	e	ඵ ⁵	pæ
ඈ	æ̃	e	ඵ ⁵	pæ̃
ඉ	i	i, j ⁶	ඹ	pi
ඊ	ī	i	ඹ	pī

	formy inicjalne samogłosek		formy modyfikujące bazowe grafemy spółgłoskowe			
	transliteracja	transkrypcja	transliteracja	transkrypcja	transliteracja	transkrypcja
උ	u	u	උ	උ ⁷	pu	pu
ඌ	ū	u	ඌ	ඌ ⁷	pū	pu
ඊ ⁸	r̥	ru, ur, ri	ඊ	ඊ	pr̥	pru, pur, pri
උ	e	e	උ	උ	pe	pe
ඌ	ē	e	ඌ	ඌ	pē	pe
උඌ ¹	ai	aj	උඌ	උඌ	pai	paj
උ	o	o	උ	උ	po	po
උ	ō	o	උ	උ	pō	po
උඌ ¹	au	au	උඌ	උඌ	pau	pau

Połączenia spółgłosek

Połączenia obligatoryjne

ligatura	transliteracja	transkrypcja
ක්‍ය	kya	kja
ත්‍ය	tya	tja
ද්‍ය	dya	dja
ව්‍ය	vya	wja
ක්‍ර	kra	kra
ග්‍ර	gra	gra
ද්‍ර	dra	dra
ප්‍ර	pra	pra

Połączenia opcjonalne

ligatura	pisownia rozłączna (z hal kirima)	transliteracja	transkrypcja
වී	රීග	rga	rga
තී	ර්ත	rta	rta
මී	ර්ම	rma	rma
දී	ර්ඳ	rya	rja
කව	ක්ව	kva	kwa
කෂ	ක්ෂ	kṣa	ksa
ද්ධ	ද්ධ	ddha	ddha
ද්ව	ද්ව	dva	dwa
න්ද	න්ද	nda	nda

¹ Grafem występujący w zapożyczeniach z pali i sanskrytu.

² ◦ oznacza dowolny grafem spółgłoskowy.

³ Znak anuswara ◦ umieszczony za grafemem sylaby sygnalizuje obecność spółgłosek nosowych po samogłosce, np. ලාංකා – trl. *lāṅkā*, trb. *lanka*.

⁴ Znak ◦^p (*hal kirima*) umieszczony nad grafemem sylaby anuluje towarzyszący mu domyślny komponent samogłoskowy *-a*, np. ක – *ka*, ක් – *k*. Znak może przybrać postać zawinięcia na prawo górnej części grafemu sylaby, np. ට – *ta*, ට් – *t*.

⁵ Bazowe *ra* (ඊ) otrzymuje w połączeniu z *æ* i *ǣ* formy ඊ i ඊ.

⁶ Jako *j* w połączeniach samogłoskowych: *āi*, *ui* i *ūi*, *ei*, *oi* (odpowiednio jako *aj*, *uj*, *ej*, *oj*).

⁷ W połączeniu z *u* i *ū* niektóre grafemy sylab przybierają nietypową formę: *ka* (ක) – ක i කු; *ga* (ග) – ග i ගු; *ta* (ත) – ත i තු; *bha* (භ) – භ i භු; *ra* (ඊ) – ර i රු; *śa* (ශ) – ශ i ශු.

⁸ W standardzie języka potocznego grafem półsamogłoski *r̥* występuje w wyrazach przejętych z sanskrytu i w kilku zapożyczeniach z języków zachodnich, np. පෘතුගාලය – trl. *Pr̥tugālaya*, trb. *Prutugalaja* ('Portugalia').

Bibliografia:

1. Chandralal D., *Sinhala*, London Oriental and African Language Library 2010
2. Gair J.W., *Sinhala*, [w:] *The Indo-Aryan Languages*, red. Cardona G., Jain, D.K., Routledge 2003, str. 766-817
3. Gair J.W., *Sinhala Writing* [w:] red. Daniels P.T., Bright W., *The World's Writing Systems*, Oxford 1996, s. 408-412
4. Zograf G. A., *Jazyki Jużnoj Azii*, Moskva 1990
5. Gair J.W., Karunatillake W.S., *Literary Sinhala inflected forms: A synopsis, with a transliteration guide to Sinhala script*, Cornell University Press 1976
6. Bel'lkovič A. A., *Singal'sko-russkij slovar'*, Moskva 1970

7. Vychucholev V. V., *Singal'skij jazyk*, Moskva 1964
8. *Romanization systems for geographical names*, w: Technical reference manual for the standardization of geographical names. United Nations Group of Experts on Geographical Names, New York 2007, str. 77-78 (Sinhalese) http://unstats.un.org/unsd/geoinfo/UNGEGN/docs/ungegn-tech-ref-manual_M87_combined.pdf

Oprac.: Artur Karp